

Кравцов Юрій Сергійович – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та права Дніпродзержинського державного технічного університету

Якуніна Алла Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та права Дніпродзержинського державного технічного університету

УДК 37.01:5 +378.03

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ДИСКУРС ПОНЯТТЯ «ПРАВОВА ІДЕНТИФІКАЦІЯ»

Зміни, що відбуваються в сучасному світі, сучасна соціокультурна ситуація вимагають від сучасної людини мобільності й адекватної відповіді на сучасні вимоги суспільства, ставлять її перед необхідністю перегляду традиційних цілей та орієнтирів. У статті автори показують, що в педагогічному плані це означає, що основним результатом освіти повинна стати не система знань, умінь і навиків сама по собі, а набір сучасних ключових компетенцій в інтелектуальній, соціально-правовій, комунікативній, інформаційній сферах. У виявленні ідентифікації власної життєвої траєкторії, набутті досвіду самостійної діяльності та особистої відповідальності людини праву сьогодні належить особливе місце. Авторі підкреслюють, що позицією самого діючого, його ідентичністю визначаються ситуації в правовому просторі. Від його цілей, ціннісних установок, особистих уподобань залежить вибір того або іншого способу дії. Знайомство з правовими ситуаціями як ситуаціями вибору, аналіз позиції та дій людини, яка є їхнім суб'єктом, створює умови для особистісного самовизначення – для пошуку відповіді на питання «Хто я?, Що я хочу?».

Ключові слова: зародження права та правовідносин, самопізнання середньовічної людини, суспільний розподіл праці та соціальна мобільність Нового часу, стійкість і сталість як вищі цінності XIX – початку XX ст., сучасна соціокультурна ситуація.

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ДИСКУРС ПОНЯТИЯ «ПРАВОВАЯ ИДЕНТИФИКАЦИЯ»

Изменения, происходящие в современном мире, современная социокультурная ситуация требуют от современного человека мобильности и адекватного ответа на современные требования общества, ставят ее перед необходимостью пересмотра традиционных целей и ориентиров. В статье авторы показывают, что в педагогическом плане это означает, что основным результатом образования должна стать не система знаний, умений и навыков сама по себе, а набор современных ключевых компетенций в интеллектуальной, социально-правовой, коммуникативной, информационной сферах. В выявлении идентификации собственной жизненной траектории, приобретении опыта самостоятельной деятельности и личной ответственности человека праву сегодня принадлежит особое место. Авторы подчеркивают, что позициями самого действующего, его идентичностью определяются ситуации в правовом пространстве. От его целей, ценностных установок, личных предпочтений зависит выбор того или иного способа действия. Знакомство с правовыми ситуациями как ситуациями выбора, анализ позиции и действий человека, который является их субъектом, создает условия для личностного самоопределения – для поиска ответа на вопрос «Кто я? Что я хочу?»

Ключевые слова: зарождение права и правоотношений, самопознание средневекового человека, общественное разделение труда и социальная мобильность Нового времени, устойчивость и постоянство как высшие ценности XIX – начала XX в. , современная социокультурная ситуация.

SOCIO-CULTURAL DISCOURSE OF THE CONCEPT «LEGAL IDENTIFICATION»

Changes taking place in the modern world, the modern social and cultural situation, require the mobility of modern man and an adequate response to the requirements of modern society, and put

it in front of the need to revise the traditional goals and targets. The authors show that the pedagogical terms, this means that the main result of education should not be a system of knowledge and skills in itself, but a set of core competencies in modern intellectual, social, legal, communication, information fields. In identifying the identification own life trajectory, gaining experience of independent activity and personal responsibility law today a special place. The authors emphasize that the position of acting, its identity is defined situation in the legal space. From its goals, values, personal preferences affect the choice of a particular mode of action. Familiarity with the legal situation as a choice situation, analysis of the position and actions of the person who is their subject, creates the conditions for personal self-determination – to find an answer to the question «Who am?, What do want?»

Keywords: *birth of the rights and legal relationship, self-medieval man of Middle Ages, social division of labor and social mobility, which has grown in the New Era, stability and permanence as the highest values of XIX – early XX century, modern social and cultural situation.*

Аналіз досліджень і публікацій. У дослідженні значною мірою використовувався методологічний потенціал праць відомих дослідників у галузі філософії права: Р. Дворкіна, Х. Харта та інших, а також праць, в яких учені активно звертаються до рефлексії права: К.-О. Апель, Ю. Хабермас, П. Рікер, Р. Рорті, Дж. Роулз, Н. Козюбра, М. Костицкий, С. Максимов, В. Плавич, О. А. Івакін та інші.

Виклад основного матеріалу. Для більш детального аналізу становлення правової ідентифікації, на наш погляд, має сенс зробити екскурс в далеке минуле. В процесі трудової діяльності по виготовленню знарядь, в процесі задоволення потреб за допомогою цих знарядь у виробника знаряддя народжується відчуття прихильності до знаряддя власного виготовлення. Прихильність посилюється в міру того, як знаряддя починають займати все більше й більше місце в життєдіяльності гомінідів, у міру того, як вірогідність вижити в боротьбі з середовищем все більш і більш починає визначатися здатністю виготовляти й уміло використовувати знаряддя виробництва життєвих благ. Внутрішньовидові конфлікти в популяціях гомінідів з приводу приналежності певних об'єктів певним індивідам абсолютно необхідний момент процесу народження індивідуальної свідомості. Так само, як і для народження свідомості сучасної дитини абсолютно необхідні ігри в системі понять «моє - не моє».

Слід зазначити, що природний відбір в популяціях гомінідів визначався тим, що всі особи кожного нового покоління самостійно повинні були досягти правовідносини, що зароджуються. Самостійне набуття індивідами знань, котрі визначають правоповедінку, не може здійснюватися інакше, як тільки через порушуючу правовідносини діяльність цих індивідів. Тому про народження права, правовідносин (про народження людського суспільства) можна говорити лише з народженням сили – влади, яка цілеспрямовано формує правосвідомість суб'єктів права, регулює і охороняє їхню правоповедінку.

Таким чином, зміни правовідносин між людьми в процесі історичного розвитку людського суспільства призводять до зміни у сфері осмислення людиною себе і свого місця в світі природи і суспільних відносин, тобто в ході ідентифікації, якісно змінюючи усвідомлення цієї форми. Що періодично і відбувається, частіше – за допомогою революцій, рідше – за допомогою еволюційних соціально-економічних перетворень.

У Середні віки темпи соціального розвитку були повільними, а окремий індивід не сприймав себе автономним від своєї общини. Однозначно прив'язуючи індивіда до його сім'ї й стану, феодалне суспільство строго регламентувало рамки індивідуального самовизначення: ні рід занять, ні світогляд, ні навіть дружину молода людина не вибирала сама, це робили за неї інші, старші. В новий час розвинений суспільний розподіл праці й соціальна мобільність, що виросла, розширили рамки індивідуального вибору, людина стає кимось не автоматично, а в результаті власних зусиль. Це ускладнює процеси самопізнання. Для середньовічної людини «знати себе» значило перш за все «знати своє місце»; ієрархія індивідуальних здібностей і

можливостей співпадає тут з соціальною ієрархією. Презумпція людської рівності й можливість зміни свого соціального статусу висуває на перший план завдання пізнання своїх внутрішніх, потенційних можливостей. Самопізнання виявляється передумовою і компонентом ідентифікації.

В психології та психіатрії ХІХ – початку ХХ ст. вищими цінностями вважалися стійкість і сталість, мінливість і множинність «Я» трактували як нещастя і хворобу, на зразок роздвоєння особистості в разі при шизофренії. Проте багато філософських шкіл Сходу дивилися на речі інакше. Поступово цей погляд засвоюють і західні мислителі. Німецький письменник Герман Гессе писав, що особа – це «в'язниця, в якій ви сидите», а уявлення про єдність «Я» – «помилка науки», цінна «тільки тим, що спрощує перебуваючим на державній службі вчителям і вихователям їхню роботу і позбавляє їх необхідності думати і експериментувати». «Будь-яке «я», навіть найнаївніше, – це не єдність, а найскладніший світ, це маленьке зоряне небо, хаос форм, ступенів і станів, спадковості та можливостей». Люди намагаються відгородитися від світу, замкнувшись у власному «Я», а потрібно, навпаки, вміти розчинятися, скидати з себе оболонку. «...відчайдушно триматися за своє „я“, відчайдушно чіплятися за життя – це значить іти вірним шляхом до вічної смерті, тоді як уміння вмирати, скидати оболонку, вічно поступатися своїм «я» ради змін веде до безсмертя» [3, с.234].

У кінці ХХ ст. широкої популярності набув намальований американським сходознавцем і психіатром Р. Д. Ліфтоном образ «людини-Протея», оснований на образі давньогрецького божества Протея, який постійно змінював вигляд, стаючи то ведмедем, то левом, то драконом, то вогнем, то водою, а свій природний вигляд сонливого дідка міг зберігати, тільки будучи схопленим і закутим. Протеєвський стиль життя – нескінченний ряд експериментів і новацій, кожний з яких може бути легко залишений ради нових психологічних пошуків.

На початку ХХІ ст. гігантське прискорення технологічного і соціального оновлення, що переживається як зростання загальної нестабільності, зробило ці проблеми ще нагальнішими. Як помічають англійські соціологи Ентоні Гідденс і Зігмунт Бауман, для сучасного суспільства характерна не заміна одних традицій і звичок іншими, такими ж стабільними, надійними і раціональними, а стан постійного сумніву, множинності джерел знання, що робить самість мінливішою і вимагаючою постійної рефлексії. В умовах суспільства, що швидко змінюється, нестійкість і пластичність соціальної і особистої ідентичності стають закономірними і природними. Як помічає Бауман, характерна межа сучасної свідомості – прихід нової «короткострокової» ментальності на зміну «довгострокової». Молодих американців з середньою освітою протягом їхнього трудового життя чекає щонайменше 11 змін робочих місць. Стосовно ринку праці гаслом дня стала гнучкість, «пластичність» [5, с.75]. Різко виросла просторова мобільність. Мінливішими стали і міжособистісні стосунки, аж до самих інтимних. Нікого вже не дивують короткострокові шлюби або спільне проживання з другом, подругою без реєстрації шлюбу і т. і. Те, що ми звикли вважати «кризою ідентичності», – не стільки хвороба, скільки нормальний стан особи, яку динамічні соціальні процеси змушують постійно «відстежувати» зміни в своєму соціальному становищі й статусі, етнонаціональних, сімейних і громадянських самовизначеннях. Умовний, ігровий, «перформативний» характер ідентифікацій розповсюджується навіть на такі, здавалося б, абсолютні ідентичності як стать і гендер (проблема зміни статі, сексуальної орієнтації і т. д.). Це істотно ускладнює розуміння взаємозв'язку норми і патології. Наприклад, розлад гендерної ідентичності – це важкий психічний розлад, проте людина, впевнена в тому, що всі чоловічі та жіночі властивості розрізняються абсолютно й дані раз і назавжди, також зазнаватиме труднощів [1, с. 63]

Якщо в новий час проблема ідентичності зводилася до того, щоб побудувати і потім охороняти й підтримувати власну цілісність, то в сучасному світі не менш важливо уникнути стійкої фіксації на якійсь одній ідентичності та зберегти свободу вибору і відкритість новому досвіду.

Але якщо раніше психологічна ригідність (жорсткість) нерідко допомагала соціальному виживанню, то тепер вона частіше йому шкодить. Самоідентичність все більше сприймається

сьогодні не як якась тверда, раз і назавжди сформована даність, а як незакінчений проект, що розвивається (Е. Гідденс) [4]. В умовах швидко змінного соціуму і зростаючої тривалості життя особа просто не може не самооновлюватись, і це не катастрофа, а закономірний соціальний процес, якому відповідає нова філософія часу і самого життя.

Ідентифікація кожного індивіда відбувається у двох напрямках: усвідомлення себе і одночасне усвідомлення приналежності до групи. Визначаючою для ідентифікації людини буде та група, до якої вона належить об'єктивно, через походження. Мова йде про нації в широкому сенсі, як це розуміють в Європі: нація як народ, населення певної території, що часто співпадає з державно-адміністративними межами, тобто мова піде про те, що намагаються визначити як «дух народу» стосовно правових явищ. «Народ» – це поняття одночасно об'єктивне і суб'єктивне. Воно об'єктивне в тому сенсі, що він нам «даний» аргіогі, при народженні, а в процесі соціалізації ми вимушені прийняти правила, які нам диктує суспільство. З іншого боку, поняття «народ» суб'єктивне в тому сенсі, що «покоїться на суб'єктивній думці самих членів народу про самих себе, про свою схожість і соналежність» [7, с.35]. Серед найбільш поширених ознак, які в сукупності визначають поняття ментальності, можна назвати мову, соціальні норми (зокрема норми права), соціальні міфи, на основі яких будується культура конкретного народу. «Наприклад, дослідник етносів С. В. Лур'є виділила центральну зону ментальності, яка, по її концепції, складається з трьох аспектів: 1) локалізації джерела добра, що включає Ми – образ і образ покровителя, 2) локалізації образу зла – образу ворога, 3) уявлення про спосіб дії, при якій добро перемагає зло» [2, с.136].

Відомо, що «поле сенсів культури задається опозиційними парами, що формують межі» [6, с.5]. Не існує жодної людини або ж народу, який був би повністю позитивним або повністю негативним у прояві якої-небудь якості. Для прикладу можна виділити такі пари, як «законослухняність» – «правовий нігілізм», «патріотизм» – «космополітизм», «лінь» – «працьовитість», «конформізм» і «нонконформізм», «релігійність» – «вільнодумство» і так далі. Жодне з цих визначень не може бути позитивним або негативним саме по собі. У певній культурі за ними закріплюються такі властивості і в подальшому відношення до індивіда з боку суспільства будуватиметься на підставі того, наскільки такий індивід розташований у просторі, близькому до полюса, що вважається позитивним.

Ідентифікація особи полягає в ухваленні або відторгненні основних елементів ментальності. Проте в цілому особа формується на основі принципів, закладених в «ядрі» ментальності: розумінні добра, зла, свого місця по відношенню до добра і зла та відповідних способів поведінки, слідує яким відбувається приєднання до «сил добра» або «силам зла» або, принаймні, особа намагається стати стороннім спостерігачем.

Як одна з підсистем ментальності виступає правосвідомість – модель світу з точки зору його правових аспектів. Правосвідомість, по суті, відображає ідентифікацію індивіда, з одного боку, з державою, з його встановленнями, з обмеженнями, що накладаються суспільством, з іншого боку, в широкому сенсі, це та частина ментальності, яка встановлює норми про добро і зло, справедливість, моральний борг, компроміси між собою та іншими. Ці дві сторони правосвідомості можуть виявитися такими, що конфліктують, якщо в ментальності закладено, що норми, які встановлюються державою і справедливість не ідентичні. Це може викликати подвійне відношення до дійсності. У такій формі існує українська правосвідомість як частина української ментальності. Правосвідомість як частина народної свідомості, ментальності володіє в цілому її властивостями, є сконструйований людиною простір сенсів, що формується на основі образів дійсності. Ці образи, у свою чергу, відбираються, фільтруються за даними в конкретному суспільстві, нації системами координат – нормами.

Правове регулювання охоплює всі сфери суспільного життя. Діючи в суспільстві людина є суб'єктом багатьох типів правових відносин – цивільних, адміністративних, трудових, сімейних і т. под. Використовування в навчанні відповідного правового матеріалу сприяє формуванню складного багатовимірного уявлення про себе, проходженню процесу ідентифікації. Необхідність діяти з урахуванням позиції інших людей, з урахуванням правових

© *Крыжантовская Т. И., Крыжантовский А. В.*

норм стає умовою для розвитку «Я» дитини як складноорганізованого щодо «Я» інших людей.

Право як навчальний зміст задає умови для розвитку здібностей, істотним чином відмінних від здібностей, що формуються на науковому змісті, у тому числі на матеріалах інших курсів соціально-гуманітарного циклу – це розвиток уявлення про себе і Я-концепції. [5, с.48].

Висновок. Таким чином, ментальність розумітиметься як відображення навколишньої дійсності, її осмислення (активний компонент) і оцінка, емоційне сприйняття (несвідомий, інертний компонент). Правосвідомість, що розуміється як підструктура ментальності, може бути визначена як відображення, осмислення правової дійсності (правова ідеологія) і оцінно-емоційне сприйняття (правова психологія). Культура на відміну від ментальності має на увазі наявність діяльнісного компоненту, а не тільки те, що відображується, проте спосіб дії цілком залежить від потенційних можливостей, закладених в ментальності. Так і правова культура, що розуміється як підструктура загальної культури, відрізнятиметься від правосвідомості тим, що вона включає спосіб дії відповідно до засвоєних цінностей і результату осмислення правової дійсності. Розвинена правова культура включатиме в себе зразки правової поведінки, закладені на цінностях правосвідомості, які найбільш успішно проявилися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Н. В. Проблема личностной идентичности в интерпретации современного психоанализа, интеракционизма и когнитивной психологии / Н. В. Антонова // *Вопр. Психол.* 1996. №1. С.131-143
2. Иванова Т. В. Ментальность, культура, искусство / Т. В. Иванова // *Обществ. науки и современность.* 2002. №6. С. 168–177.
3. Гессе Г. Избранное. Сборник. / Г. Гессе. — Издательство: М.: Радуга, 1984 г. 592 с.
4. Гіденс Е. Соціологія: Пер. з англ. / Е. Гіденс. — К.Основи, 1999. — 726 с.
5. Калайков И. Цивилизация и адаптация. / И. Калайков — М.: Прогресс, 1984. — 236 с
6. Мельникова А. А. Язык и национальный характер. Взаимосвязь структуры языка и ментальности. / А. А. Мельникова. — СПб.: Речь, 2003. — 320 с.
7. Шпет Г. Г. Введение в этническую психологию. / Г. Г. Шпет. — СПб.: Изд. дом «П. Э. Т.» при участии изд-ва «Алетейя», 1996. — 155 с.

Крыжантовская Татьяна Ивановна – кандидат философских наук, доцент, Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского»

Крыжантовский Анатолий Васильевич – кандидат философских наук, доцент, Одесская государственная академия строительства и архитектуры

УДК 141

МЕТОДОЛОГІЯ ІССЛЕДОВАНИЯ ПРОТИВОРЕЧИЙ

В статье рассматривается проблема возможности предвидения характера и изменения систем на основе выделения общих закономерностей развития противоречий.

Ключевые слова: *природа, развитие, противоположность, противоречие, система.*

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОТИРІЧ

В статті розглядається проблема можливості передбачення характеру та зміни систем на підставі виділення загальних закономірностей розвитку протиріч.

Ключові слова: *природа, розвиток, протилежність, протиріччя, система.*